

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЛЮДИНИ НА МИР: СУТНІСНІ ВИМІРИ

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку політичних подій у світі на порядок денний виходять такі питання, які ще декілька десятиліть тому уявлялися просто неможливими. Так, регіональні конфлікти, які сколихнули увесь світ, поставили безліч завдань. Йдеться про реалізацію основоположних прав людини під час збройних конфліктів, адже міжнародне гуманітарне право виявилось малоефективним в умовах справжньої війни, пошук способів припинення таких конфліктів, а також закріплення (а головне реалізація) права людини на мир, яке не є абстрактною категорією, а є тим правом, що повинно визнаватися та забезпечуватися кожною державою і стороною конфлікту.

У контексті існуючих сьогодні конфліктів право на мир набуває особливо важливого значення, адже саме тут стає зрозумілим: навіть конфлікт двох держав негативно впливає на мир як на загальнолюдську категорію. Так, на прикладі війни в Україні стали зрозумілими наслідки конфлікту, де залучена аграрна країна: зменшення експортних можливостей з України, а також зростання цін на енергоносії та добрива підштовхують міжнародні ціни на продовольство, тим самим загрожуючи глобальній продовольчій безпеці. Висновки, представлені в короткому звіті Організації економічного співробітництва та розвитку, свідчать про те, що повна втрата експортної потужності України і зменшення експорту пшениці на 50% може призвести до зростання міжнародних цін на пшеницю на 34% у маркетинговому році 2022/23 та до голоду в країнах Середнього Сходу та Північної Африки, де пшениця є основним продуктом харчування [1, с. 689]. Тому, безперечно, проблематика права людини на мир набуває все більшої актуальності, адже тільки в умовах миру можливе дотримання всіх прав і свобод людини, а також можливості її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з правом людини на мир, за період повномасштабного вторгнення РФ в Україну стали предметом дослідження вчених як міжнародників, так і загальнотеоретичного спрямування. Нині дослідженням зазначеної проблематики займаються такі метри сучасної юридичної науки, як Д. Белов, Дж. Доннелі, Н. Оніщенко, І. Переш, С. Сунегін та ін. Проте досі не досліджувалися питання, пов'язані з механізмом реалізації права людини на мир, чому й присвячена ця стаття.

Метою статті є охарактеризувати механізм реалізації права людини на мир з урахуванням тієї політичної ситуації, що склалась у суспільстві.

Вклад основного матеріалу. Питання, пов'язані з механізмом захисту та особливостями реалізації прав і свобод людини, у науковому вимірі є чи не найбільш досліджуваними. Передусім це пов'язано з тим, що кожне суспільство не перестає розвиватися. Нині суспільство вийшло на якісно новий ступінь своєї еволюції: активний розвиток технологічного сегменту, швидкість поширення інформації тощо. Проте з такими позитивними ознаками розвитку суспільства є й негативні прояви, серед яких – міждержавні та міжрегіональні конфронтації та війни. Тому в нинішньому суспільстві активізувалися питання, пов'язані з правом людини на мир. Окреслений наратив має тісний зв'язок з такими ключовими поняттями теорії прав людини, як держава, демократія, нація.

Якщо звертатися до доктринальних джерел, то право на мир можна охарактеризувати як міжнародне колективне право, яке ґрунтується на забезпеченні передумов для безпечного, стабільного та гідного життя людських суспільств подалі від небезпек і лиха воєн, а також наслідків і небезпек збройних конфліктів, у світлі основних вимог, які випливають з ідеї забезпечення досягнення без-

пеки прав людини, відмови від насильства, досягнення розвитку, захисту довкілля та інші елементи, які не можуть бути відокремлені від права на мир [1, с. 688].

Важливо зазначити, що зв'язок між миром і правами людини не є якимось екстраординарним чи новим явищем, а має глибоке історичне коріння. Так, 1949 року Ш. Кертес аналізував права людини в мирних договорах, вказуючи, що навіть якщо у XVII–XIX ст. права людини не називалися в таких договорах прямо, факт відображення у текстах відповідних документів, наприклад, права народу на релігійну свободу чи захист прав національних меншин свідчить про те, що вже тоді мир вважався фундаментальною цінністю та умовою дотримання прав людини. Ця тенденція, на його думку, була продовжена 1946 року, коли Економічна та соціальна рада ООН рекомендувала включати до мирних договорів положення щодо забезпечення прав людини [2].

Сьогодні ті політичні процеси, що відбуваються у світі, зумовлюють переосмислення права людини на мир та й взагалі самої категорії «мир». У таких умовах право на мир і обов'язок усіх держав по його забезпеченню варто розглядати в контексті досягнення миру та його врегулювання в рамках міждержавних збройних конфліктів. Важливим є негативне сприйняття світовою спільнотою міждержавних збройних конфліктів, що зумовлено не тільки Женевськими конвенціями, а й Статутом ООН, ст. 1 якого визначає дотримання миру однією з головних цілей Організації. Зрозуміло, що закріплення в національному правовому полі права на мир є дуже складним питанням (та й до закінчення воєнного стану неможливим) і потребує докладного обґрунтування, зокрема гарантій захисту такого права. Тому так важливо ставити це питання на різних заходах (конференціях, круглих столах, симпозіумах) з метою його теоретичного насичення.

Спробуємо охарактеризувати механізм реалізації права людини на мир в Україні, яке являє собою комплексне завдання, реалізація якого можлива виключно в тісній співпраці з міжнародним співтовариством. Зокрема, зазначений механізм повинен включати такі основні елементи, точніше завдання, виконання яких забезпечить реалізацію права людини на мир: 1) становлення миру як такого (досягнення політичного рішення про припинення воєнних дій; 2) закріплення права людини на мир з ефективними гарантіями його дотримання; 3) врегулювання питання ядерної безпеки. Спробуємо проілюструвати ці етапи більш ґрунтовно.

Майже кожного дня світові таблоїди «спалахують» новинами про політичні події, які відбуваються у різних країнах (захоплення влади талібаном в Афганістані, повномасштабне вторгнення росії в Україну, поновлення палестино-ізраїльського конфлікту, посилення територіальних претензій на Тайвань з боку Китаю тощо), та розмовами про можливу третю світову війну. Всі ці події мають негативний вплив не тільки локально (на території, яка потерпає від бойових дій), а й на усе суспільство. Це виявляється у економічних, соціальних проблемах, а також відбивається на емоційно-психологічному стані людей (що, безперечно, найбільш відчутно у місцях, де відбуваються воєнні дії). Відтак мир є не якоюсь абстрактною категорією, а найбажанішим станом, який має бути досягнутий шляхом політичного рішення про закінчення воєнних дій. Досягнення такого політичного консенсусу і буде першим етапом становлення права людини на мир.

У навчальному посібнику для офіцерів з прав людини миротворчих і моніторингових місій визначено чітку взаємозалежність між миром і правами людини: загроза безпеці держави включає не тільки озброєні групи, що ворогують, а й бідність, дискримінацію та нерівність у доступі до ресурсів. Реагування на конфлікт, отже, потребує більше, ніж вилучення зброї у протилежних сторін конфлікту та впровадження миротворчої сили між ними. Ці два підходи працюють на вирішення конфлікту лише з урахуванням стандартів прав людини, що розроблені під егідою ООН. Застосування цього механізму дає змогу побудувати тривалий мир [1, с. 690].

Ще один елемент, на нашу думку, має охоплювати закріплення права людини на мир на найвищому, конституційному, рівні. Слід додати, що закріплення такого права вже набуло відображення в національному правовому регулюванні таких країн, як Туреччина, Японія, Колумбія шляхом втілення у конституційних нормах. На міжнародному рівні право на мир закріплене в ряді декларацій (аналіз яких ми здійснювали у попередніх публікаціях), положення яких є суто декларативними, відтак потребують перегляду.

Для дієвості закріплених положень мають бути розроблені безпекові гарантії, що охоплюватимуть не просто етапи санкційної політики щодо порушника (як є тепер, і про що йтиметься далі), а швидку «болючу» відповідь на порушення. Дійсно, як показав приклад російсько-української ві-

їни, існуючі механізми (більшість яких розроблена в рамках міжнародного гуманітарного права) в умовах справжньої війни не діють, а найпоширенішим реагуванням з боку міжнародної спільноти стала «глибока стурбованість».

Варто звернути увагу на те, що вченими висловлюються також аргументи проти визнання права на мир правом людини. Влучно узагальнив ці аргументи Г. Песес-Барба, який звів їх до такого: 1) належність права на мир групам чи народам призводить до невизначеності кінцевого бенефіціара, яким має бути індивід, а виконавцем обов'язку його захищати є держава, що має право почати війну; 2) право на мир є фактично «суперправом», яке охоплює інші права, позаяк охоплює усі прояви суспільного життя, а тому втрачає сенс його захист; 3) це право може існувати та бути виконуваним лише між державами, тому що у внутрішньому праві воно не має сенсу; 4) відсутність політичної волі на міжнародному рівні до застосування збройної сили у разі міждержавної війни, крім того, існування «справедливої війни» робить неможливим існування права на мир [3, с. 172–173]. На відміну від таких аргументів вважаємо, що право на мир не тільки може, а й повинно бути закріплене в ряді основоположних прав людини, адже є необхідною умовою для дотримання інших основоположних прав людини, включаючи право на життя, і недостатньо на сучасному етапі розвитку прав людини «логічно випливати з інших основоположних прав». Проте такий плюралізм підходів свідчить про те, що права людини – це не застигла «ідеологія», не наука, а сфера етичної та правової думки, яка постійно розвивається.

У цьому контексті поділяємо точку зору Н. Оніщенко і С. Сунегіна, які вважають доцільним розглядати право на мир водночас як таке, що має колективний та індивідуальний характер. Його основою потрібно визнати прагнення до досягнення згоди як між державами та їх народами, так і між окремими громадянами та їх об'єднаннями всередині певного суспільства, прагнення до мирного врегулювання будь-яких конфліктних ситуацій на макро- та мікрорівнях. З цього випливає, що суб'єктами права на мир мають бути визнані не лише народи, нації або суспільства, а й окремі індивіди та їх об'єднання. Адже мирне співжиття громадян у державі є необхідною передумовою розвитку відповідних механізмів забезпечення та захисту будь-яких інших прав і свобод людини [4, с. 319].

Сучасне розуміння миру дуже влучно описали К. Фернандес і Д. Пуяна: «...«Мир» – це холістична концепція, яка є ширшою за суто відсутність збройних конфліктів; вона пов'язана з викоріненням структурного насилля, що призводить до економічної та соціальної нерівності, а також з ефективною та недискримінаційною повагою до всіх прав людини й розвитку» [5]. Тільки в умовах миру можливий прогрес народів у всіх сферах життя. Виключно за умов дотримання й непорушення миру всередині держави й на міжнародному рівні можливим буде підвищення стандартів життя і поступовий розвиток прав людини, а також їх ефективніша охорона.

Закріплення на конституційному рівні права на мир зумовить його «включення» до механізму юридичного забезпечення прав людини, який охоплює сукупність юридичних гарантій, що закріплені в юридичних нормах конкретної держави, за допомогою яких припиняються порушення прав людини, усуваються перешкоди для їх реалізації, відновлюються, визнаються чи підтверджуються можливості людини. Такий механізм традиційно складається з таких елементів: а) національне законодавство (зокрема, ратифіковані міжнародні договори як його частина), у якому проголошуються права людини; б) юридичний механізм реалізації прав людини; в) юридичний механізм охорони прав людини; г) юридичний механізм захисту прав людини [6, с. 27]. Крім того, закріплення права людини на мир посилить Україну як правову державу, що йде шляхом зміцнення демократичних інституцій, надихається цілями сталого розвитку та розвиває європейські стандарти в усіх галузях.

Останній, але не менш, а може, певною мірою більш важливий етап – врегулювання питань ядерної безпеки. На перший погляд видається, що на міжнародному рівні це питання давно врегульоване Договором про нерозповсюдження ядерної зброї, який підписали майже всі держави світу. Проте, знову-таки, бомбардування та обстріли української ядерної інфраструктури, що можуть мати серйозні гуманітарні наслідки, а також заяви світових лідерів щодо приведення цього летального виду зброї у повну готовність та готовності до її застосування – свідчить про інше. Недаремно питання ядерної безпеки стоїть першим пунктом у «формулі миру», запропонованій В. Зеленським. Можливо, подібні заяви передусім є політичним засобом з метою змушування до

певних дій або невтручання з боку іншої сторони, а також посіяти паніку серед суспільства, проте навіть погрози, без явного наміру застосування зброї масового знищення є недопустимим. Тому будь-які форми ядерного шантажу мають бути припинені.

Деякі експерти висловлюють таку точку зору, що стосовно тактичного ядерного озброєння, то в росії є доктрина для конфлікту з НАТО, яка називається «ескалація для деескалації». Вона передбачає використання такої зброї на полі бою чи деінде як демонстрацію, щоб налякати іншу сторону та змусити її відступити [7]. Крім того, не слід забувати про ті країни, які офіційно не підтверджують у себе наявності ядерних боєголовок. Варто зазначити, що Україна (яка була третьою країною у світі за ядерним арсеналом) – однією з перших у світі відмовилась від використання цієї зброї у рамках Лісабонського протоколу 1992 року.

Важливе значення в утвердженні миру та забезпеченні безпеки відіграють міжнародні організації, які передусім повинні запобігати глобальним ризикам і загрозам, проводити миротворчі операції та надавати фінансову допомогу. Задля справедливості слід сказати, що певну діяльність вони таки проводять, проте така діяльність об'єктивно не спрямована на подолання новітніх викликів і загроз, а структура їх управління вже не відповідає новому багатопольному формату міжнародних відносин. Тому питання реформування міжнародних інститутів постало гостро, про що нами неодноразово наголошувалось.

Ще одним фактором, який впливає на перебіг воєнних подій в Україні, є санкційна політика міжнародного співтовариства. Санкції розглядаються як запобіжні та обмежувальні заходи, які дають змогу реагувати на політичні виклики та події, що суперечать цілям і цінностям держав, які їх застосовують, і, безперечно, є важливим способом стримування агресора.

Зазвичай санкції запроваджують поетапно: спочатку – це візові обмеження стосовно визначеного переліку осіб і блокування їхніх активів, згодом – накладання секторальних економічних санкцій (на окремі сектори чи компанії). Посилення санкцій відбувається внаслідок істотного збільшення загрози національній безпеці та/або ескалації ситуації. Міжнародні санкції проти російської федерації передбачали:

1) покарання політичного режиму та еліт, що його підтримують, через ізоляцію та блокування активів, які належать їм та їхнім сім'ям;

2) ослаблення військового потенціалу, зменшення економічної бази для виробництва окремих видів озброєнь та військової техніки. Обмеження на постачання матеріалів, необхідних для виробництва озброєння та засобів його виробництва, а також заходи, спрямовані на відмову держави-агресорки від модернізації наявних у її арсеналі озброєнь та військових технологій;

3) запобігання прагненню до подальшої ескалації з боку держави-агресорки. У цьому випадку економічні санкції мають зробити неприйнятною для рф ціну агресивної політики. Це має бути досягнуто шляхом позбавлення росії основної економічної опори, а саме найбільшого джерела надходження валюти – експорту енергоресурсів [8, с. 4].

Незважаючи на те, що на сьогодні рф є державою – лідером за кількістю накладених на неї санкцій (слідом ідуть Іран, Сирія, КНДР), останні не мали необхідного результату. Варто зазначити, що понад 75% накладених на рф санкцій – це саме персональні санкції, вплив яких на функціонування російської економіки не такий суттєвий [8, с. 17]. Крім того, держава-агресор налагодила зв'язки й використовує альтернативні ринки та партнерів, з якими поки що може успішно співпрацювати, тим самим підтримує свою економіку та має можливість щодня завдавати нових ударів по мирних українських містах.

Висновки. Право на мир не є абстрактною категорією, а є тим правом, яке визнається і має забезпечуватися кожною державою та кожною стороною конфлікту. Механізм реалізації права людини на мир в Україні є комплексним завданням, реалізація якого можлива виключно в тісній співпраці з міжнародним співтовариством та включає такі основні елементи: 1) становлення миру як такого (досягнення політичного рішення про припинення воєнних дій); 2) закріплення права людини на мир з ефективними гарантіями його дотримання (це посилить Україну як правову державу, що йде шляхом зміцнення демократичних інституцій, надихається цілями сталого розвитку та розвиває європейські стандарти в усіх галузях); 3) урегулювання питання ядерної безпеки (будь-які форми ядерного шантажу мають бути припинені).

Список використаних джерел

1. Белов Д. М., Сухан І. С. Право на мир: сучасні підходи до праворозуміння. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 687– 691. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/291025/284658> DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.122>
2. Kertesz S. D. Human Rights in the Peace Treaties. *Law and Contemporary Problems*, Vol. 14, No. 4, International Human Rights: Part 2 (Autumn, 1949), Published by: Duke University School of Law Stable. pp. 627–646. URL: <http://www.jstor.org/stable/1190156>
3. Peces-Barba G. *Teoria Dei Diritti Fondamentali*. Milano: Dott. A. Guiffre Editore, 1993. 352 p.
4. Оніщенко Н. М., Сунегін С. О. Правове забезпечення взаємодії Збройних Сил України з громадянським суспільством: концептуальні засади. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 5 (19). С. 313–321.
5. Fernandez C. G. In Pursuit of Broad Agreement in the Future Development of the Declaration on the Right to Peace within the United Nations. P. 392.
6. Сучасні механізми захисту прав людини: монографія / М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.
7. Ядерний клуб: які країни володіють найбільш смертоносною зброєю. URL: <https://chas.news/current/yadernii-klub-yaki-kraini-volodiyut-naibilsh-smertonosnoyu-zbroeyu>
8. Міжнародні санкції як інструмент стримування російської агресії проти України: аналіт. доп. / А. Бобровицький, Н. Гавриленко, А. Гончарук, І. Ус, Г. Широкий, Р. Юлдашев; за заг. ред. М. Паламарчука. Київ: НІСД, 2023. 76 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.10> ISBN 978-966-5

References

1. Bielov D. M., Sukhan I. S. Pravo na myr: suchasni pidkhody do pravorozuminnia. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*. 2023. № 5. S. 687– 691. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/291025/284658> DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.05.122>
2. Kertesz S. D. Human Rights in the Peace Treaties. *Law and Contemporary Problems*, Vol. 14, No. 4, International Human Rights: Part 2 (Autumn, 1949), Published by: Duke University School of Law Stable. pp. 627–646. URL: <http://www.jstor.org/stable/1190156>
3. Peces-Barba G. *Teoria Dei Diritti Fondamentali*. Milano: Dott. A. Guiffre Editore, 1993. 352 p.
4. Onishchenko N. M., Suniehin S. O. Pravove zabezpechennia vzaiemodii Zbroinykh Syl Ukrainy z hromadianskym suspilstvom: kontseptualni zasady. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. 2023. № 5 (19). S. 313–321.
5. Fernandez C. G. In Pursuit of Broad Agreement in the Future Development of the Declaration on the Right to Peace within the United Nations. P. 392.
6. Suchasni mekhanizmy zakhystu prav liudyny: kolektyvna monohrafiia / M. S. Kelman, A. S. Tokarska, L. V. Yarmol, S. B. Tsebenko, A. O. Dutko. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 2020. 220 s.
7. Iadernyi klub: yaki krainy volodiiut naibilsh smertonosnoi zbroieiu. URL: <https://chas.news/current/yadernii-klub-yaki-kraini-volodiyut-naibilsh-smertonosnoyu-zbroeyu>
8. Mizhnarodni sanktsii yak instrument strymuvannia rosiiskoi ahresii proty Ukrainy: analit. dop. / A. Bobrovtytskyi, N. Havrylenko, A. Honcharuk, I. Us, H. Shyrokyi, R. Yuldashev; za zah. red. M. Palamarchuka. Kyiv: NISD, 2023. 76 s. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.10> ISBN 978-966-5

Ноняк М. В. Механізм реалізації права людини на мир: сутнісні виміри

У статті розглядається механізм реалізації права людини на мир, який складається з таких елементів: 1) становлення миру як такого (досягнення політичного рішення про припинення воєнних дій; 2) закріплення права людини на мир з ефективними гарантіями його дотримання; 3) урегулювання питання ядерної безпеки. Наголошується, що реалізація такого механізму можлива виключно у тісній співпраці з міжнародним співтовариством і в результаті сприятиме підвищенню стандартів життя, розвитку і охорони прав людини. Звертається увага на недостатність санкційної політики міжнародного співтовариства щодо РФ, адже, незважаючи, що остання є державою – лідером за кількістю накладених на неї санкцій, вони не мали необхідного результату.

Ключові слова: право людини на мир, війна, ядерна безпека, санкційна політика, права людини, закріплення права людини на мир.

Noniak M. V. Mechanism for implementation of the human right to peace: essential dimensions

The article examines the mechanism of realizing the human right to peace, which with each passing day of the war becomes more and more relevant not only on a national scale, but also on an international scale, because

even states that are not parties to the conflict feel its economic problems, the influx of migrants, problems in communication. In general, the right to peace is characterized as an international collective right, which is based on ensuring the prerequisites for a safe, stable and dignified life of human societies away from the dangers and disasters of wars, as well as the consequences and dangers of armed conflicts, in the light of the basic requirements arising from the idea of ensuring achieving security of human rights, non-violence, achieving development, environmental protection and other elements that cannot be separated from the right to peace. The author shares the point of view that the human right to peace should be considered simultaneously as having a collective and individual character. The right to peace is not an abstract category, but a right that is recognized and must be ensured by every state and every party to the conflict. It is noted that the connection between peace and human rights is not a new phenomenon, but has deep historical roots.

The author characterizes the mechanism of realization of the human right to peace in Ukraine, which consists of the following elements: 1) establishment of peace as such (achievement of a political decision to end hostilities; 2) consolidation of the human right to peace with effective guarantees of its observance; 3) settlement of the issue of nuclear safety. It is emphasized that the implementation of such a mechanism is possible only in close cooperation with the international community and as a result will contribute to the improvement of living standards, development and protection of human rights.

Attention is drawn to the insufficient influence of the sanctions policy on the part of the international community on the Russian Federation, because despite the fact that the latter is the leading state in terms of the number of sanctions imposed on it, they did not bring the necessary result.

Key words: human right to peace, war, nuclear security, sanctions policy, human rights, consolidation of human right to peace.

DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-364-369